

Репро-Графика, 2005. – 473 с. 9. Умерова С. Е. Об активизации использования трудового потенциала региона АПК в период подъема экономики / С. Е. Умерова // Экономика: проблемы теории та практики. – 2004. – № 192. – Т. III. – С. 951–956. 10. Schultz T. Human Capital, Schooling and Health Returns / T. Paul Schultz. – Yale : Economic Growth Center ; Yale University, 2003. – 853 p. 11. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis with Special Reference to Education / Gary S. Becker. – 3rd Edition. – Chicago : The University of Chicago Press, 1993. – 402 p. 12. Berg I. Education and Jobs: The Great Training Robbery / Ivor Berg. – N.Y. : Penguin books, 1972. – 320 p. 13. Mincer J. Schooling, Experience and Earnings / Jacob Mincer. – N.Y., 1975. – P. 47–48.

Надійшла до редколегії 21.10.2010

Рассмотрены некоторые проблемные вопросы изменения концепций роли человека в социально-экономических отношениях.

Some problems of a human being role conceptions' change in social and economic relations are researched in the article.

УДК 130.2+323.1

А. С. Бандурка

КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ПРОБЛЕМА МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ

Розглянуто проблеми мультикультуралізму. Наведено причини формування представників різних етносів, релігій та культур у відокремлені меншості в приймаючій державі. Зроблено спробу показати, що міжетнічні конфлікти в рамках мультинаціональних держав є конфліктами економічних інтересів, а не культурних цінностей.

Постійні міжетнічні сутички, новини про які регулярно з'являються в ефірі та на сторінках строкатих засобів мас-медіа, засвідчують той факт, що культурні, релігійні та етнічні відмінності стали відігравати більш вагомий роль у соціально-політичному житті держав. Попит породжує пропозицію, а це означає, що широкий резонанс та нагальна потреба вирішення міжетнічних проблем у рамках однієї країни створюють гучну полеміку та ряд дискусій навколо феномена мультикультуралізму.

Мультикультуралізм одночасно є й реальною етнокультурною фрагментацією та сегментацією соціуму, і філософською течією та ідеологією. У початковому проекті мультикультуралізм мав за мету демократичне суспільство, у межах якого мирно співіснували б різні культурні меншини. У такому трактуванні мультикультуралізм залишається актуальним і на сьогоднішній день. Що стосується його реалізації на практиці, то з часів його проголошення офіційною політикою Австралії та Канади через усвідомлення мультикультурності суспільств цих держав його

© Бандурка А. С., 2010

лобісти і виконавці по всьому світу неодноразово зазнавали невдач. Наразі мультикультуралізм усе частіше й частіше асоціюється з протиборством суспільства – автентичної нації (представників домінуючої культури) – з іммігрантами та певними культурними меншинами, причому в більшості країн така боротьба існує між нацією та однією етнокультурною спільнотою. У Франції – з вихідцями з країн Магрибу, у Німеччині – з турками. Хоча треба відмітити, що мультикультурні конфлікти існують також у рамках однієї держави між автентичними жителями країни, якщо певна культура була певний час домінуючою по відношенню до інших. Прикладами можуть слугувати баскський та каталонський сепаратизм в Іспанії, проблеми з культурним самовідторгненням у Росії. Окремий випадок – зіткнення інтересів культурної більшості з представниками автохтонного населення, характерний для «іммігрантських» країн – Австралії, США. Проте треба відмітити, що «іммігрантські» країни є родючим полем для мультикультурних проблем будь-якого ґатунку через історичну неомогенність нації. у межах даної статті пропонується розглянути лише перший варіант мультикультурних конфліктів.

Всупереч сподіванням прихильників лібералізму, марксизму та інших визначних для ХХ ст. політичних теорій, світ так і не став місцем співіснування рівних у своїх правах, обов'язках та можливостях індивідів. Навіть глобалізація, яка інтенсифікує контакти між націями та стандартизує будь-які відмінності, а отже, здавалося, мала б згладжувати міжетнічну різницю, насправді латентно є каталізатором розшарування суспільства, особливо – в межах індустріально розвинених держав та їх мегаполісів. З одного боку, транснаціональні корпорації, які являються основними провідниками ідеології глобалізації, створюють постійний попит на імміграцію, яка в короткий строк здатна змінити історичне етнокультурне обличчя населення держави. З іншого боку, глобалізація поглиблює стратифікацію між промислово розвиненими країнами, які формують своєрідний каркас світового господарства, та двома іншими групами – країнами третього світу та країнами з перехідною економікою, які, у свою чергу, є основними постачальниками як дешевої некваліфікованої робочої сили, так і іммігрантів з високою кваліфікацією (так званий процес відтоку мізків).

Переважає більшість іммігрантів полишає власну домівку, а разом з тим і звичне культурне середовище, не для того, щоб стати провідником цієї культури на теренах промислово розвинених держав. Їх мета – у підвищенні власного матеріального добробуту, бажанні вирватися зі злиденностей. Формування

навколо певної культурної меншості не є головною метою вихідці з інших країн.

Помиака мультикультуралізму полягає в тому, що його адепти схильні «культуризувати» соціальну сферу [1]. Справді, іммігранти (переважно з країн третього світу) формують певні етнічні та культурні групи. Так їм легше долати виклики нового та в деякому сенсі ворожого середовища. Незнання мови, культурних традицій, побутові труднощі тощо. Але найважливіший фактор – економічний. Скупчуючись навколо «своїх», вони сподіваються, у першу чергу, не на моральну підтримку, а на допомогу в скорішому влаштуванні на роботу. Іммігранти, що за деякими зовнішніми ознаками відносяться національною більшістю населення до тих чи інших культурних меншин, не мають іншого вибору як самоототожнити себе з ними, бо лише так їм може відкритися доступ до певних соціальних благ на кшталт освіти чи роботи. Так, у світі існують певні стереотипи щодо походження та робочої кваліфікації: у Євросоюзі вихідці з Польщі асоціюються із слюсарством, а іммігранти з Індії працюють переважно у сферах інформатики та побутових послуг.

Протиборство між автентичними жителями та представниками меншин є, по суті, боротьбою за розподіл матеріальних благ (високооплачувана робота, доступ до освіти та відпочинку, гідні умови проживання), а не культурними чи етнічними протиріччями. Тут можна умовно розділити мультикультурний дискурс на дві площини: політично-ідеологічна та соціально-побутова. У рамках першого дискурсу наукові та політичні діячі часто-густо користуються термінами культури, етнічності та ідентичності, але в межах другого реальне значення відіграє лише матеріальний стан іммігрантів, який може варіюватися залежно від різних соціальних факторів.

Друга вада мультикультуралізму витікає з першої та полягає в етнізації політичного життя суспільства [1]. Кожна людина має власні потреби та інтереси, які є виявом її прагнень, що безпосередньо впливають на їх соціальну та економічну поведінку. І потреби, і інтереси відіграють дуже важливу роль у соціальному житті не тільки самої людини, але й суспільства в цілому. Потреби зосереджують поведінку індивіда на здобуття життєво необхідних благ, а інтереси стимулюють особистість діяти. Інтереси опікуються не самими благами як такими, а позиціями індивіда чи певного культурного прошарку, які дозволяють індивіду їх досягати, отримувати. Потреби людей більш-менш співпадають, конфлікти назрівають на рівні інтересів через об'єктивно існуючу нерівність позицій. Інтереси корелюють із соціальним становищем індивіда, яке на певний проміжок часу фіксує обсяг можливостей, наданих індивіду

суспільством. Іншими словами, соціальним положенням викарбовуються межі доступного для індивіда. Соціальне положення включає в себе багато параметрів оцінювання, але через класову структуру сучасних суспільств у межах різних держав основним параметром буде економічний фактор, незалежно від того, чи розуміють індивіди схожість свого матеріального положення, яке буде тягнути за собою всі інші соціальні фактори. Навряд чи хтось буде заперечувати, що в ситуації вільного ринку якість освіти, побутові умови тощо безпосередньо залежать від рівня матеріального достатку. Замкнене коло, у яке часто потрапляють іммігранти з країн третього світу, полягає в тому, що матеріальний достаток, в свою чергу, залежить від досвіду роботи, освіти, знання мови, наявності широкого кола знайомих. Велику роль також відіграє соціальний статус, який є віддзеркаленням матеріального становища, але в той самий час не є тотожним класовому стану. Виявом соціального статусу на сучасному етапі розвитку людства, у першу чергу, є професія. Робота, яка асоціюється з високим соціальним статусом, характеризується рядом ознак: прибутковість, складність, повага в суспільстві, вимога до освіченості тощо. Як правило, високостатусні види діяльності недоступні представникам як першої хвилі імміграції, так і їх нащадкам принаймні в першому поколінні.

Для захисту власних економічних інтересів та підвищення соціального статусу необхідний час. Досконале вивчення мови, підтвердження кваліфікації або її зміна, накопичення рекомендацій – іноді на це йдуть роки, але будь-яка людина прагне кращого життя тут і зараз, а не в примарному майбутньому. Єдиним шляхом прискорення цього процесу для іммігрантів є консолідація та вихід на політичну арену країни з вимогами захисту власних інтересів. І така консолідація можлива, у першу чергу, навколо приналежності до певної культури або етносу. На цьому етапі економічні інтереси перетворюються на інтереси політичні. Те, що виглядало б серед автентичних жителів як необґрунтована вимога сукупності громадян на певні економічні поблажки, отримує вигляд самовизначення культурних меншин, яке неможливе без підтримки держави у світлі гегемонії національної культури.

Таким чином, економічні інтереси можуть перетворюватися на інтереси політичні за умови неможливості задоволення економічних домагань. Об'єднуючись за етнічно-релігійними ознаками, іммігранти, у першу чергу, намагаються віднайти рушії впливу на владні інститути та системи розподілення природних благ. Діючи в такий спосіб (необов'язково свідомо), вони намагаються піднятися угору соціальними сходами, отримати більше прав, що в даному контексті означає більше можливостей влаштуватися на ро-

боту та заробляти більше грошей, адже права, на тлі яких намагаються спекулювати їх політичні лідери, а саме: права на свободу совісті, віросповідання та самовираження – уже давно їм надані разом з прийняттям Загальної декларації прав людини.

Теоретики мультикультуралізму конфлікти економічних інтересів, а в суспільстві з розвинутою ринковою економікою саме матеріальні інтереси є базовими, ототожнюють з конфліктами походження, а отже, раси та національності, що, на думку автора, призводить до суттєвого перекручування ситуації та ускладнення подальшого вирішення пов'язаних із нею проблем.

Існує дві базові концепції політики мультикультуралізму, які реалізуються різними державами на практиці. Перша полягає в культивуванні «позитивної дискримінації», яка припускає резервування квот, інша наполягає на моделі формальної рівності. Умовно їх можна позначити як «американську» та «французьку», перша, відповідно, популярна у США, Канаді, Австралії, друга – на території Західної Європи.

Французька модель політики мультикультуралізму дуже схожа на ліберальну, що не дивно з огляду на те, що вона застосовується на теренах, які породили лібералізм як ідеологію, політику та філософську теорію. Французька версія мультикультуралізму схильна наділяти правами особистості колективних індивідів та не втручатися в подальшу регуляцію соціальних відносин. Проголошення політики мультикультуралізму такого формату навряд чи в емпіричній реальності може дати плідні результати. Це закривання державних очей на соціокультурні протиріччя робиться в ім'я свободи та рівності (по відношенню до владних інститутів розподілення благ або, іншими словами, «кожному по заслугах») – двох перших основоположних ліберальних принципів, але теоретиками мультикультуралізму не усвідомлюється, що в такий спосіб вони нівелюють третій, не менш важливий принцип – принцип братерства, який автоматично розчиняється під підвищенням тиску соціальної напруги. Таким чином, перекручена ліберальна теорія не підходить для вирішення проблем із колективними індивідами, якими в даному випадку виступають культурні меншини.

Концепція «позитивної дискримінації» стала застосовуватися в США у 60–70 рр. ХХ ст., коли виявилося, що проголошення рівності етногруп *de jure* не призводить до збільшення кількості їх представників у найвищих ешелонах влади, у радах директорів великих компаній, в освітньому та культурному секторах [2], що неминуче веде країну до інтенсифікації напруження між різними культурними групами. Американські владні інститути (уперше в особі президента Джона Кеннеді у 1961 р.), прагнучи зберегти стабільність та спокій у країні, застосовують

систему квотування робочих місць, яка полягає в наступному. Підприємство має резервувати певний обсяг робочих місць від загальної кількості за обраною культурною меншиною (проте не обов'язково етнічною, можливо резервування місць за інвалідами чи жінками). Іншим виявом політики «позитивної дискримінації» є надання при рівності всіх інших даних переваги представнику обраної меншини. Концепція *affirmative action* мала на меті вирішення проблем соціальної нерівності та виправлення дискримінаційних помилок минулого без очікування, поки ситуація не вирівняється самостійно [3]. Опускаючи коментарі щодо ефективності політики «позитивної дискримінації», треба зазначити, що вона викликає навколо себе стільки полеміки, скільки може викликати рішення щодо прийняття чи відміни смертної кари, легалізації евтаназії або дозволу на одностатеві шлюби. Проти неї виступають як керівники компаній, яким часто доводиться віддавати перевагу менш кваліфікованим представникам культурних меншин, так і представники культурної більшості, які вже встигли охрестити політику мультикультуралізму расизмом проти білих [4] (слід зауважити, що домінуючими культурами в контексті мультикультуралізму вважаються культури європеїдної раси – це пов'язано з європоцентризмом світу в минулому та з тим фактом, що індустріально розвиненими країнами, куди направлений великий іммігрантський потік, на сьогоднішній день в основному є країни Європи та Північної Америки).

Політика мультикультуралізму не є абсолютно невдалою чи безперспективною, але вона ніколи не зможе реалізувати себе повною мірою в рамках сучасних економічних умов. Нерозв'язне протиріччя існує між методами адаптації представників культурних меншин та принципами роботи вільного ринку та глобалізації, які є економічними проявами ліберальних цінностей. Оскільки відмова від свободи економічних відносин не є доцільною для подальшого розвитку людства (більшість економічних теорій свідчить про те, що зростання сукупного блага можливе лише за умови наявності фактора свободи), а призупинення поширення феномена глобалізації не є можливим чи реальним (найкращим аргументом на захист даного твердження може бути наведення прикладу безуспішної боротьби антиглобалістів), то автор вважає за потрібне пошук нових форм державної політики для поліетнічних країн світу, які б погоджувалися з ліберальною концепцією регулювання людських відносин на основі договірних економічних відносин без примусу з боку державних владних інститутів.

Проблемам, що виникають на тлі мультикультурної фрагментації суспільства та впровадження мультикультурної політики,

необхідно приділяти постійну увагу, особливо в умовах поглиблення процесів глобалізації, відкритості кордонів, розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та вільного переміщення факторів виробництва. Розбудова громадянського суспільства можлива лише за умов толерантного ставлення до представників різних культур, релігій, національностей. Водночас не слід забувати, що проблеми, які виникають між іммігрантами та автентичними жителями, мають під собою економічний базис та повинні вирішуватися з огляду на цей факт. Домінуючі сьогодні принципи ринкової економіки не поєднуються з принципами політики мультикультуралізму або ж таке поєднання не дає бажаних результатів, тому наразі перед провідними економістами, політиками та філософами стоїть завдання створення нової ефективною політики регулювання імміграційних процесів.

Список літератури: 1. Малахов В. Культурний плюралізм versus мультикультуралізм [Електронний ресурс] / Владимир Малахов // Логос. – 2000. – № 5–6 (26). – Режим доступу: http://www.ruthenia.ru/logos/number/2000_5_6/2000_5-6_01.htm. 2. Галецкий В. Критическая апология мультикультурализма [Електронний ресурс] / Владислав Галецкий // Дружба Народов. – 2006. – № 2. – Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/druzhba/2006/2/ga14.html>. 3. Словарь гендерных терминов / под ред. А. А. Денисовой ; Региональная общественная организация «Восток-Запад: Женские Инновационные Проекты». – М. : Информация XXI век, 2002. – 256 с. 4. Maddocks R. Multiculturalism: racism disguised? [Електронний ресурс] / Ralph Maddocks // Le Quebecois Libre. – 2002. – Nov. 9. – № 113. – Режим доступу: <http://www.quebecoislibre.org/021109-6.htm>. 5. Картунов О. В. Вступ до етнополітології : наук.-навч. посіб. / О. В. Картунов. – К. : ІЕУПІ, 1999. – 300 с. 6. Котельников В. Мультикультуралізм для Європи: вызов імміграції [Електронний ресурс] / Виктор Котельников. – Режим доступу: <http://www.anthropotok.archipelag.ru/text/a263.htm>. 7. Малахов В. Зачем России мультикультуралізм? / Владимир Малахов // Мультикультуралізм и трансформация постсоветских обществ / под ред. В. С. Малахова и В. А. Тишкова. – М., 2002. – С. 48–60. 8. Малахов В. Скромное обаяние расизма и другие статьи / Владимир Малахов. – М. : Модест Колеров и Дом интеллектуальной книги, 2001. – 176 с. – (Серия «Тетради по философской эссеистике»). 9. Мамонова В. А. Мультикультуралізм: різноманітність і множество [Електронний ресурс] / В. А. Мамонова. – Режим доступу: http://www.intelros.ru/2007/07/06/vamamonova_multikulturalizm_raznoobrazie_i_mnozhestvo.html. 10. Музиченко Я. Привид федералізму : Міф про «надзвичайну регіональну неоднорідність» українського народу спростовують дослідження етнологів [Електронний ресурс] / Ярослава Музиченко // Україна Молода. – 2006. – 23 берез. – № 053. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/639/222/23157/>. 11. Уранова І. А. Глобалізація і мультикультуралізм: пути развития / И. А. Уранова // Вестник Новгородского государственного университета. – № 27. – 2004. – С. 61–65.

Надійшла до редколегії 24.12.2010

Изучены проблемы мультикультурализма. Приведены причины формирования представителей разных этносов, религий и культур в обособленные меньшинства в принимающем государстве. Предпринята попытка показать, что межэтнические конфликты в рамках мультинациональных государств являются конфликтами экономических интересов, а не культурных ценностей.

This article deals with the problem of multiculturalism. There have been given reasons of the formation of representatives of different ethnicities, religions and cultures in the isolated minorities in the host countries. The attempt has been made to show that ethnic conflicts in multinational states are conflicts of economic interests, not cultural values.